

ЕКОНОМІКА

DOI: 10.3188/2519-884X-37-43

УДК 364.48:332.3:631

Герчанівська С. В., к. е. н., доцент кафедри економіки і менеджменту
Островська Н. Д., к. пед. н., доцент кафедри гуманітарної освіти і туризму
Гурська І. С., к. е. н., доцент кафедри економіки і менеджменту
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і
природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут»
gerchanivska_s@ukr.net
ostrovskand@gmail.com
irinagyraska@ukr.net

СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. У статті розкрито сутність поняття «соціальна інфраструктура», її види. Висвітлено особливості та принципи соціальної інфраструктури, виходячи з потреби створення повноцінного життєвого середовища та підвищення ефективності функціонування господарського комплексу. Визначено основні аспекти зарубіжного досвіду щодо розвитку соціальної сфери. Запропоновано модель стратегічного розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, сільські території, стратегія, розвиток, управління, сільське населення.

JEL code classification: R10

Gerchanivska Svitlana, Ph.D., Ass. Prof.
Ostrovskia Nadia, Ph.D., Ass. Prof.
Hurska Iryna, Ph.D., Ass. Prof.
SS NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"
gerchanivska_s@ukr.net
ostrovskand@gmail.com
irinagyraska@ukr.net

SOCIAL INFRASTRUCTURE AS A COMPONENT OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Abstract. Social infrastructure is one of the most significant internal factors of the quality and standard of living of the rural population. The state of social infrastructure determines the residential attractiveness of rural areas. We believe that social infrastructure is a set of interconnected, harmoniously functioning industries, enterprises, organizations and institutions, types of activity, as well as economic relations and human potential, combined in a single integrated system that functions to meet the needs of all segments of the population in the sphere of spirituality, material support and reproduction of human capital.

It is worth noting that the branches of social infrastructure have specific features: first, they are characterized by significant labor intensity compared to the production of material goods; secondly, the share of material costs in the final production of services is significantly lower than in the case of the production of material goods; thirdly, a significant percentage of the assets of economic entities in the social sphere is money.

Currently, the most urgent problems are the preservation of the potential of health care, education and culture of the rural population. The turnover of medical staff, teachers, and cultural workers is increasing in the village. The level of improvement of villages remains low.

The multiplicity of social infrastructure development directions in conditions of uncertainty and unpredictability of socio-economic development parameters of rural areas allows us to conclude about the need to introduce a stra-

tegic level of management to solve the task of determining priority directions for the development of social infrastructure objects. The conceptual model of strategic development of social infrastructure will provide a mechanism for realizing long-term investment goals related to improving the quality of life of the population, as well as socio-economic development of rural areas.

Keywords: social infrastructure, rural areas, strategy, development, management, rural population.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших факторів стабільності, підвищення якості та рівня життя, продовольчого благополуччя населення, а також багатофункціонального розвитку сільської території в цілому є розвинена і наповнена соціальна інфраструктура. Адже саме такий її стан гарантує задоволення потреб населення практично у всіх областях його життя, починаючи від умов праці та побуту і закінчуючи дозвіллям, отриманням освіти, медичних послуг тощо. Тому погіршення соціальної інфраструктури, виражене в скороченні кількості шкіл і дитячих садів, об'єктів культури і спорту, неякісному і нерегулярному медичному обслуговуванні, поганому торговому обслуговуванні малих населених пунктів є однією з основних проблем, що перешкоджають сталому розвитку сільських територій.

У той же час, сільські території є найважливішим ресурсом, значення якого стрімко зростає в умовах поглиблення глобалізації при одночасному посиленні значення природних і територіальних ресурсів у розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні питання, пов'язані з розглядом окремих аспектів досліджуваної проблеми, відображено в працях О. Булавки, П. Гайдуцького, І. Гнибіденка, Ю. Губені, О. Гудзинського, М. Кропивка, М. Маліка, І. Прокопи, П. Саблука, К. В. Прокопишак, В. Рябоконея, В. Терещенка, Д. Шияна А. Шепотько, К. Якуби та інших.

Метою статті є показати роль соціальної інфраструктури як фактору соціально-економічного розвитку сільських територій, розробити пропозиції щодо її ефективного стратегічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Стан соціальної інфраструктури визначає побутову привабливість сільських територій. Необґрунтовані регіональні відмінності у життєвому рівні населення зменшують соціально-економічну ефективність територіального поділу

праці, уповільнюють розвиток продуктивних сил регіонів, в тому числі сільської місцевості. Соціальна інфраструктура, що задовольняє повсякденні потреби населення складається з набору елементів за місцем проживання, взаємозамінюваність яких неможлива. Об'єкти, що задовольняють потреби вищого рангу, притаманні частині жителів у окремі періоди життя, потребують пропорційного розподілу залежно від регіональної системи розселення, соціально-економічного статусу поселень та вікового складу населення.

Поняття «соціальна інфраструктура» є класичною категорією поділу інфраструктури економіки на матеріальну та нематеріальну (соціальну) сферу яке з'явилося в середині 40-х років двадцятого століття. У той час ця категорія розглядалась як сукупність галузей, що забезпечують функціонування та обслуговування промисловості та сільського господарства. До цього ж моменту комплексного визначення не існувало, а мали місце поодинокі випадки дослідження лише окремих складових соціальної сфери (освіти, медицини, культури, тощо). Перше згадування про особливості галузевого поділу економіки та виокремлення категорії інфраструктура з'явилося в роботах А. Маршала у 1910 році.

Нині більшість науковців розглядають поняття соціальної інфраструктури з точки зору матеріально-речової бази соціального комплексу (сукупності та мережі споруд соціальної сфери необхідної для організації життя суспільства). При цьому майже не розглядають питань результативності та якості функціонування цих інфраструктурних елементів, а також послуг, які вони надають, відсутніми в цих баченнях є й нематеріальна складова соціальної інфраструктури (комплекс соціальних програм та проєктів), які вона реалізує.

Вважаємо, що соціальна

інфраструктура – це сукупність взаємопов'язаних, гармонійно функціонуючих галузей, підприємств, організацій та установ, видів діяльності, а також економічних відносин та людського потенціалу, поєднаних в єдиній цілісній системі, що функціонує з метою задоволення потреб усіх верств населення у сфері духовності, матеріально-побутового забезпечення та відтворення людського капіталу сільських територій.

Соціальну інфраструктуру умовно поділяють на соціально-побутову та соціально-культурну. Соціально-побутова спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти (через побутове середовище), задоволення її потреб через належні умови життя, а соціально-культурна сприяє відтворенню духовних, інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) та значною мірою фізичних властивостей індивіда, формуванню його як економічно активної особистості, що відповідає певним вимогам суспільства до якості робочої сили. У складі соціально-побутової інфраструктури розрізняють такі компоненти: житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування населення, торгівля і громадське харчування, пасажирський транспорт та зв'язок з обслуговування населення тощо. До соціально-культурної інфраструктури належать охорона здоров'я, рекреаційне господарство, фізична культура та спорт, соціальне забезпечення, освіта, культура, мистецтво та ін. Кожна галузь соціальної інфраструктури має свої характерні ознаки, що дають можливість більш повно зрозуміти їх функціональне призначення в соціально-економічному розвитку сільських територій, так і в життєдіяльності людини.

Варто зазначити, що галузі соціальної інфраструктури мають специфічні особливості: по-перше вони характеризуються значною трудомісткістю порівняно з виробництвом матеріально-речовинних благ; по-друге, частка матеріальних витрат у складі кінцевого виробництва послуг є значно нижчою, ніж за умови виробництва матеріальних благ; по-третє, у складі активів суб'єктів господарювання соціальної сфери значний відсоток складають грошові кошти.

Виходячи з потреби створення

повноцінного життєвого середовища та підвищення ефективності функціонування господарського комплексу, організація сільської соціальної інфраструктури повинна відповідати певним принципам. Слід відмітити, що в науковій літературі не існує одностайної, однозначної думки щодо визначення принципів, що є базовими для соціальної інфраструктури, проте загально визначеними вважаються такі: ефективність – соціальна інфраструктура являє собою систему взаємозв'язків між її елементами, отже, для досягнення поставленої мети ця взаємодія повинна бути ефективною; науковість – управління соціальною інфраструктурою повинно мати науковий характер, тобто враховувати вимоги економічних законів розвитку, використовувати міжнародний досвід і сучасні методи економічних досліджень, ґрунтуватись на існуючих теоріях, методах, підходах, враховуючи їх переваги та недоліки; комплексність – взаємообумовлений і пропорційний розвиток соціальної інфраструктури як єдиного цілого, що забезпечує взаємозв'язок усіх підсистем і елементів; оптимальність – вибір конкретного напрямку розвитку при територіальній організації соціальної інфраструктури, обґрунтоване розташування всієї сукупності закладів різних форм власності з переважанням територіального та галузевого підходів в умовах відповідної територіальної одиниці і для тих об'єктів, які мають міжтериторіальне значення; системність – соціальна інфраструктура розглядається як складна цілісна система, що включає низку пов'язаних між собою елементів, їх зв'язок із зовнішнім оточенням, функціональні та ієрархічні підсистеми; доцільність – це відповідне співвідношення між метою функціонування соціальної інфраструктури і діяльністю суб'єктів з реалізації цієї мети.

Ефективне функціонування соціальної інфраструктури сільських територій – це один із визначальних факторів як соціальної стабільності, так й ефективного господарювання. Політика розвитку сільських територій складається із трьох великих частин: підтримка сільськогосподарських виробників, захист довкілля, підтримка комплексних проєктів розвитку сільської інфраструктури. Саме

остання має задовольнити життєві потреби сільського населення та сприяти розвитку сільської економіки. Спостерігається взаємозалежність – стан соціальної інфраструктури залежить від рівня сільськогосподарського виробництва на сільських територіях, який у свою чергу залежить від рівня розвитку комплексів та галузей інфраструктури.

Незважаючи на ряд вжитих заходів, зокрема прийняття законодавчих та нормативних актів і соціально-економічних програм із проблем соціального розвитку села, потенціал соціальної інфраструктури сільських територій продовжує скорочуватися, більшість сільських поселень не в змозі надати селянам необхідний асортимент соціальних послуг. Через відсутність значної кількості об'єктів соціальної інфраструктури переважна частина сільських жителів змушена одержувати їх за межами місця постійного проживання. Тому доступність соціальних послуг для кожного сільського жителя є одним із визначальних показників соціальної характеристики населених пунктів та сільських територій. На цей показник впливають, насамперед, густота й людність населених пунктів, рівень забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури [7].

Сучасний стан соціальної інфраструктури в сільській місцевості відображає тенденції стану аграрного сектору економіки України і може оцінюватися як критичний. Такий стан призводить до вимирання сільського населення, щорічного зникнення тисяч сільських населених пунктів, відтоку молодих людей із села, деградації сільських жителів.

Нині найактуальнішими є проблеми збереження потенціалу охорони здоров'я, освіти та культури сільського населення. На селі зростає плінність медичних кадрів, вчителів, працівників культури. Залишається низьким рівень благоустрою сіл.

Визначальна роль у функціонуванні та розвитку об'єктів соціальної інфраструктури сільських територій належить місцевим органам самоврядування, а механізм її розвитку передбачає використання загальнодержавного регулювання,

передусім забезпечення пріоритетності села як територіального сектора суспільства і створення жителям сільських територій соціально рівних можливостей для задоволення своїх потреб.

З метою вирішення проблем розвитку соціальної інфраструктури, які постають перед об'єднаними територіальними громадами сільської місцевості, керівництву цих громад слід, насамперед: розробити принципи управління їх соціальною інфраструктурою, виробити відповідний стиль керівництва, обрати (розробити) методику виявлення й оцінки пріоритетності соціальних проблем (особливо важливо, щоб ця методика включала використання постійно діючих механізмів залучення громадян до цього процесу), розробити (разом з науковцями) принципово нові, більш ефективні методи розв'язання цих соціальних проблем.

Обґрунтування механізму управління розвитком соціальної інфраструктури повинно проводитися з урахуванням зарубіжної та вітчизняної практики. Світовий досвід свідчить про те, що на державному рівні приділяється серйозна увага питанням розвитку соціальної інфраструктури, реалізації програм розвитку сільських територій.

Європейські країни жорстко дотримуються принципу пріоритету сільського господарства і сільських територій. У всьому світі є розуміння того, що саме сільське господарство є основою продовольчої і національної безпеки, що дає змогу ставити його проблеми на вершину національних пріоритетів.

Аграрна політика у зарубіжних країнах носить виражений протекціоністський характер, забезпечена повною мірою відповідними нормами аграрного законодавства, спрямована на поліпшення стану аграрних територій і сільського господарства, забезпечує захист економічних інтересів аграрних товаровиробників і сільського населення, гарантує стабільні доходи працівникам сільського господарства.

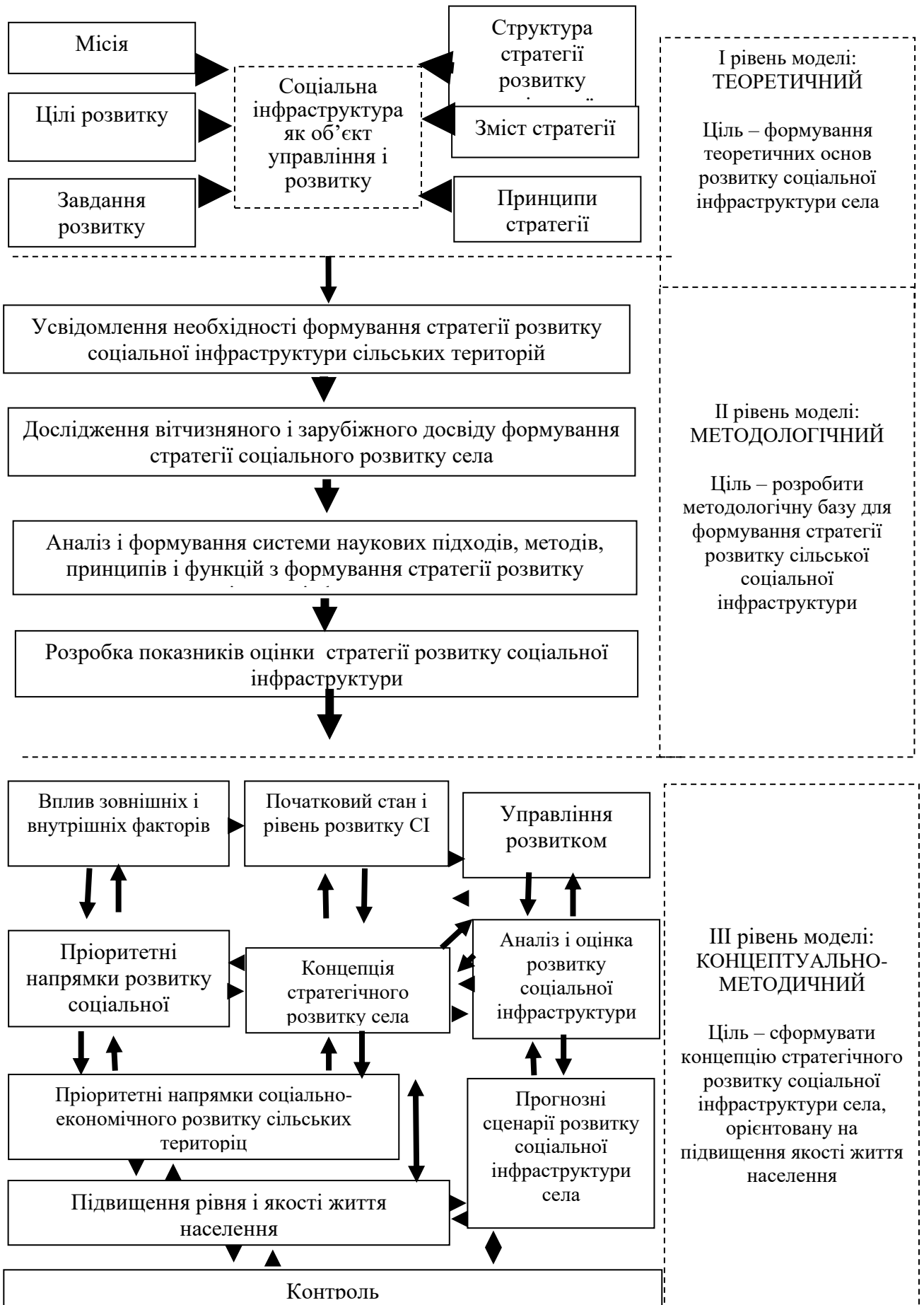


Рис. 1. Модель стратегічного розвитку соціальної інфраструктури сільських територій
Джерело: власна розробка автора

Особливо значні гарантії під час забезпечення фінансування соціальних програм у сільських утвореннях, спорудження об'єктів інженерної та соціальної інфраструктури. Фінансова підтримка держави носить комплексний характер і компенсує значну частину витрат товаровиробників на виробництво сільськогосподарської продукції, гарантуючи їм високий рівень доходів.

При управлінні розвитком соціальної інфраструктури села важливо встановити ієрархію цільових пріоритетів, до яких слід віднести: збереження та розвиток системи сільського розселення як основи територіальної цілісності та незалежності України; захист від руйнування сільського укладу життя як основи моральних цінностей сільського населення, збереження спадщини та традицій українського народ; розвиток аграрного сектору як основи продовольчої безпеки та незалежності України; забезпечення соціально-економічних інтересів сільського населення; територіальний супровід розвитку соціальної інфраструктури як основи сталого розвитку сільських територій, аграрного виробництва, трудової зайнятості сільського населення [5].

Виходячи з цього, розробка концепції розвитку соціальної інфраструктури сільських територій передбачає реалізацію певної моделі (рис. 1.).

Основним засобом підтримки та розвитку сільських територій в сучасних умовах є метод програмно-цільового планування, що реалізується через систему державних програм різного рівня.

Фінансування проектів з розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості здійснюється виключно за рахунок державного і обласного бюджету, що виділяються по ряду ключових напрямків через реалізацію програм відповідного рівня. На жаль, головним недоліком такого підходу є вкрай низька залученість представників бізнесу у вирішення проблем соціально-економічного розвитку села.

Висновки. Таким чином, основною функціонування соціальної інфраструктури є повний і всебічний розвиток людини шляхом задоволення її побутових, духовних і культурних потреб. Багатоваріантність напрямків розвитку соціальної інфраструктури в умовах невизначеності та непередбачуваності параметрів соціально-економічного розвитку сільських територій дозволяє зробити висновок про необхідність введення стратегічного рівня управління задля визначення пріоритетних напрямків розвитку її об'єктів. Метою запропонованої моделі є розвиток і створення оптимальної сільської соціальної інфраструктури для підвищення якості життя сільського населення і забезпечення доступності послуг установ соціальної інфраструктури для сільських жителів відповідно до соціальних норм і стандартів. Реалізація її засад потребує узгодженої організаційно-економічної підтримки в межах державної та регіональної політики, координації дій суб'єктів інституціонального середовища сільського розвитку і представників територіальних громад.

Список літератури.

1. Богуш Л. Г. Соціальна інфраструктура об'єднаних громад України: підходи до розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 172–183.
2. Зварич І. Т., Зварич О. І. Формування інфраструктурних чинників соціально-економічного та культурного розвитку регіону. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 51. С. 46-58.
3. Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Булавка О. Г. та ін. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2020. 60 с.
4. Осипенко М. В. Соціальна інфраструктура як чинник відтворення людського капіталу. *Наукові праці НДФІ*. 2016. № 3(76). С. 149-158.
5. Пакуліна А. А., Рудас Д. С., Пакуліна Г. С. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій України. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 35. С. 93-100.
6. Панасюк В. М. Значення соціальної інфраструктури регіону у формуванні інноваційної політики. *Вісник Волинського інституту економіки і менеджменту*. 2018. № 21. С.213-220.
7. Рябоконт В. П., Рарок Л. А. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій. *Економіка*

АПК. 2016. № 4 С. 56-65.

8. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової та акад. НААН України М.А. Хвесика. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2017. 864 с.

9. Талавиря М. П., Горай А. О. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 75-79.

10. Шубалий О. М. Розвиток соціальної інфраструктури у сферах житлово-комунального господарства, транспорту і зв'язку регіону. *Економічний форум*. 2020. № 1. С. 46-53.

References.

1. Bohush, L. H. (2014) "Sotsialna infrastruktura obiednanykh hromad Ukrainy: pidkhody do rozvytku". Actual problems of economy. No 9, p. 172–183.

2. Zvarych, I. T. and Zvarych, O. I. (2021), "Formuvannia infrastruktury chynnykh sotsial'no-ekonomichnoho ta kul'turnoho rozvytku rehionu". *Infrastruktura rynku*. Vol. 51, p. 46-58.

3. Lupenko, Yu. O. Malik, M. J. and Bulavka, O. H. (2020), *Stratehichni napriamy staloho rozvytku sil'skykh terytorij na period do 2030 roku*. [Strategic directions of sustainable development of rural areas until 2030], NNTS «IAE», Kyiv, Ukraine

4. Osypenko, M. V. (2016), "Sotsial'na infrastruktura iak chynnyk vidtvorennia liuds'koho kapitalu". *Naukovi pratsi NDFI*. 2016. No. 3 (76), p. 149-158.

5. Pakulina, A. A. Rudas, D. S. and Pakulina, H. S. (2019), "Rozvytok sotsial'noi infrastruktury sil'skykh terytorij Ukrainy". *Infrastruktura rynku*. Vol. 35, p. 93-100.

6. Panasiuk, V. M. (2018), "Znachennia sotsial'noi infrastruktury rehionu u formuvanni innovatsijnoi polityky". *Visnyk Volyns'koho instytutu ekonomiky i menedzhmentu*. no 21, p. 213-220.

7. Riabokon', V. P. and Rarok, L. A. (2016), "Rozvytok sotsial'noi infrastruktury sil'skykh terytorij". *Ekonomika APK*. No 4, p. 56-65.

8. Talavyria, M. P. and Horaj, A. O. (2018), "Rozvytok sil'skykh terytorij v umovakh detsentralizatsii". *Ekonomika APK*. No 5, p. 75-79.

9. Libanova, E. M. and Khvesyk, M. A. (2017), *Sotsialno-ekonomichniy potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta yii rehioniv: vektory realnoho postupu* [Socioeconomic potential of sustainable development of Ukraine and its regions: the vectors of real progress]. Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine» . Kyiv, Ukraine

10. Shubalyj, O. M. (2020), "Rozvytok sotsial'noi infrastruktury u sferakh zhytlovo-komunal'noho hospodarstva, transportu i zv'iazku rehionu". *Ekonomichnyj forum*. No 1, p. 46-53.